

28-74(497.1)

28-42

Doc.dr. Mustafa Fetić

GENEZA IŠČEZAVANJA ŠERIJATSKOG PRAVA KOD BOŠNJAKA NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA PA DO PADA KOMUNISTIČKOG REŽIMA

REZIME

Odnosi između države i vjerskih zajednica su kompleksni i izazivaju međusobne sukobe i netrpeljivost iz razloga što i država i vjerske zajednice žele uticati na vitalne interese u društvu kao što su: obrazovanje, vjerska prava i slobode, autonomnost u odlučivanju, ideologija i td. Nakon završetka drugog svjetsko rata 1945. godine u novoj Jugoslaviji je uveden model sekularne države koju karakterizira odvojenost vjerskih zajednica od države, proglašenje vjere za privatnu stvar svakog čovjeka i uživanje građanskih prava neovisno o pripadnosti ili nepripadnosti nekoj vjerskoj zajednici. Prihvatanjem sekularističkog modela uređenja odnosa između religijskih zajednica i države, nužno je imalo za posledicu da vjerski propisi gube pravnu sankciju i da svaki građanin zbog pripadnosti određenoj religiji ili vjerskoj zajednici

nije mogao uživati više prava od drugih, ili biti uskraćen u nekim pravima. Model sekularne države prvi puta je proklamovan u Sjedinjenim Američkim Državama prvim amandmanom na Ustav koji je američki Kongres usvojio 25. septembra 1789. godine. Izglašavanjem ovog amandmana na Ustav SAD-a, u svijetu se počinje prihvatati model odvojenosti vjere od države u sve većem broju država, posebno na Zapadu. Ovaj trend sekularizacije društva se nastavlja širiti i na veliki broj blisko-istočnih azijskih zemalja gdje će šerijatsko pravo u potpunosti pasivizirati ili ga potisnuti iz javnog života tamošnjih društvenih sistema.

Ključne riječi: Šerijatsko pravo, Sekularizam, Bošnjaci, Vjerska zajednica, Država

SUMMARY

Relations between the state and religious communities are complex and cause mutual conflicts and intolerance because the state and religious organizations want to affect the vital interests of the society, such as: education, religious rights and freedom, autonomy in decision making, ideology and so on. After the end of World War II in 1945 in the new Yugoslavia was introduced model of a secular state characterized by the separation of religious communities from the state. Declaration of faith to a private matter is civil rights for every man regardless of belonging or not to a religious community. By accepting the secular model of establishing relations between religious communities and the state, it is essential in consequence of religious laws loses their legal sanction and that every citizen because of a particular religion or religious community could enjoy more rights than others, or to be denied in certain rights. A model of a secular state was first proclaimed in the United States First Amendment to the Constitution, which the US Congress adopted on 25th September 1789. After voting for this amendment to the Constitution of the United States, the world began to accept the model of separation of religion and state in a growing number of countries, especially in the West. This trend of secularization of society continues to expand and the large number of closely-eastern Asian countries where sharia is fully passivated or suppressed from public life of local social systems

Keywords: Sharia law, secularism, Bosniaks, Religious, Country

Na početku izlaganja želim se konkretnije pozabaviti tumačenjem pojma *sekularizam*, njegovim značenjem i intencijom prema ulozi i značaju religije u javnom životu i aktualnim društveno-političkim dešavanjima. Govoreći o ovoj temi, vodeći svjetski islamolog John Esposito kaže: *Prihvatanje ove prosvjetljene ideje o odvajanju crkve, države i zapadnih sekularnih modela razvoja, odložili su religiju u spremište tradicionalnih vjerovanja, vrijednih za razumijevanje prošlosti, ali irelevantnih ili problematičnih za moderni politički, ekonomski i društveni razvoj. Ni razvojna teorija, ni međunarodni odnosi nisu religiju smatrali važnom varijablom za političku analizu.*¹ Sekularizacija podrazumijeva, između ostalog, viševjekovnu borbu evropskog čovjeka protiv privilegovanog položaja određene vjerske zajednice ili skupine i njenih sljedbenika nad drugim religijskim skupinama, odnosno nad slobodnim mišljenjem uopće. Ovaj otpor posebno je zaživio i dobio svoju legitimnost u periodu humanizma i renesanse, kada je religija potisnuta iz javnog života i kada je prestala imati ulogu koju je imala u srednjem vijeku. Humanistička utopija sekularizma, da će moderni čovjek u XIX i XX vijeku zaboraviti religiju, nije se pokazala tačnom i naslućujućom, mada je prisutna u zapadnoj kulturi i civilizaciji. Ova stalna borba religije i sekularizma imala je za rezultat dominaciju sekularizma i negaciju vjere u svakodnevici zapadnog čovjeka. Evropski čovjek odvikao se od javnog prakticiranja religije, jer su iz religije isključene filozofija i nauka, pa čak i umjetnost, koje su u srednjem vijeku bile duboko u okrilju teologije.

*Posljedice takvog negirajućeg odnosa prema religijskim vrijednostima doveli su do općereligijske nepismenosti, dok na drugoj strani haotična tumaranja raznolikih grupa i sekta kao posljedica potrebe za duhovnim životom i vjerskim osjećanjima.*²

Indiferentnost prema vjeri, dovela je da moderno industrijalizirano društvo bude, uglavnom, ateističko. Ipak, krajem 20. i početkom 21. vijeka javlja se nanovo probuđeni interes za otkrivanjem duhovnog naslijeđa i vjerske kulture. Princip sekularizma je osnova uređenja modernih društava kako na Zapadu tako i na Istoku. Zbog različite primjene i shvatanja ovog principa u modernim državama, postoje i različite pozicije vjerskih zajednica u njima i specifičan odnos države i religije. On se kreće od velike autonomije vjerskih zajednica do marginalizacije i ovisnosti od državne volje.

U ovom kontekstu možemo razmatrati i nastanak Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata, te uklanjanje religije kao znaka otuđenosti u društvu, kako je zagovarala nova marksistička ideologija. Garantirajući slobodu savjesti i slobodu vjeroispovijesti, Ustav FNRJ iz 1946. godine, član 25. je definitivno proklamovao odvojenost vjere od države i proglasio religiju privatnom stvari svakog građanina. Sloboda vjerospovijesti uređuje se državnim aktima, te je ograničena osnovnim pravima i slobodama drugih, javnim poretkom, moralom i običajima. Modeli uređenja vjerskih zajednica u pojedinim državama su predmet pravnih normi tih društvenih uređenja, a u novije vrijeme

1 Esposito, John L., Islam i sekularizam u XX stoljeću, Znakovi vremena, vol. 5, broj 16, Sarajevo, 2002., str. 82.

2 Ramadan, Tarik., Biti evropski musliman, Udruženje ilmije islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2002., str. 227-228.

i međunarodnih pravnih akata. Ipak, u realnom životu u tamošnjoj Jugoslaviji ova, zakonom proklamovana načela, su odudarala od ustavnih principa. Neodvojivost državnog i partijskog aparata i njihovih ciljeva i zadataka ogledala se u svim sferama društvenog života. Prema vladajućoj marksističkoj ideologiji jedne partije u državi, politika prema vjerskim zajednicama je imala za cilj njihov ograničeni i marginalni utjecaj na društvo, njihovu kontrolu i lojalnost, kao i neupitnu lojalnost vodećih vjerskih predstavnika.

*Država je željela da se individualni vjernici tretiraju kao punopravni građani, ali u praksi je bilo puno odstupanja, posebno na lokalnom nivou. Svako odstupanje od zakonskih propisa u ponašanju, tumačeno je neiskustvom, nestručnošću, sektašenjem i slično, ali niko od predstavnika državne birokratije nije snosio odgovornost zbog svojih postupaka.*³

Islamska zajednica i njeni najviši organi pozdravljali su odvojenost vjerskih zajednica od države pod izgovorom da je to isključivo u njihovom interesu. U tom smislu je Vrhovni vakufski sabor IZ-e u FNR Jugoslaviji 1947. godine u Sarajevu sačinio rezoluciju u kojoj se napominje da je modelom odvajanja vjere od države obezbijeden nesmetan i slobodan život Islamske zajednice, kao i da je zagarantirana ravnopravnost svih vjerskih zajednica u državi.⁴ Istina, u novonastaloj sekularnoj Jugoslaviji, religioznost je postala privatna stvar vjernika, međutim, vjerske zajednice se nisu u potpunosti odrekle svoga utjecaja na društveni i javni život. To je nerijetko dovodilo do rasprava i sporenja između vjerskih zajednica i državnih institucija, jer vjerske zajednice nisu pristajale da budu marginalizirane, a država je svaku njihovu ozbiljniju aktivnost društvenog karaktera smatrala klerikalizmom, fundamentalizmom, politiziranjem vjere, pripremom za džihad i slično. Vladajući jednopartijski komunistički režim smatrao je vjeru i kompletnu teološku doktrinu političkim problemom, vjernike retrogradnim građanima, a borbu religijskih zajednica za društveni utjecaj kao opstrukciju u izgradnji modernog socijalističkog društva. S obzirom da nije postojalo bilo kakve opozicije u društvu, jer je bilo koji drugi autoritet osim *Komunističke partije*, tumačen kao podiranje društvenog poretka, odvažni pojedinci koji su se iole željeli suprotstaviti državnom režimu, koji je radi očuvanja državnog sistema znao posezati i za državnim terorom. Kako navodi Radmila Radić,⁵ država se pod geslom političke zlouporebe vjere znala obračunavati sa vjerskim zajednicama zbog odbijanja da udovolje željama državnih organa i budu im lojalne.

Ono što je najvažnije i što je imalo pogubne posljedice kao rezultat sekularizacije državnog sistema jeste da odvajanjem vjerskih zajednica od države i proglašenjem religije za privatnu stvar građana, vjerski propisi neće imati državnu sankciju i status. Vjersko obrazovanje na svim nivoima u školama

3 Radić, R., *Država i vjerske zajednice 1945-1970.*, tom I, Institut za novu istoriju Srbije, Beograd, 2002., str. 195-196.

4 Rezolucija Vrhovnog vakufskog sabora Islamske vjerske zajednice u FNRJ, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ*, br. 1-3., God. I, Sarajevo, 1950., str. 18

5 Radić, R., *Država i vjerske zajednice 1945-1970*, tom II, str. 642.

je zabranjeno, osim mogućnosti da se vjerska edukacija organizira interno u okviru vjerskih institucija. Međutim, često je dolazilo do zabrane i protjerivanja čak i vjerske pouke u džamijama i crkvama, tako da su ostale samo srednje vjerske škole koje su pripremale vjerske službenike, kao što su medrese i bogoslovije. Ovo bezakonje i diskriminacija kada su u pitanju vjerske zajednice nije se završilo samo na ovome. Naime, Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1945. godine, tadašnja vlada oduzima vjerskim zajednicama ogromne zemljišne posjede pod izgovorom da zemljište pripada onome koji ga obrađuje. Ovim nepravednim i ishitrenim zakonom ekonomska osnova vjerskih zajednica je oslabljena, pa možemo reći skoro i uništena, a vjerske zajednice su lagano uklanjane sa javne pozornice i gurane na društvenu marginu.

Prvi zakon kojim je počelo ukidanje šerijatskih sudova u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini donijet je 1946. godine⁶ i njime su se ukidali sreski šerijatski sudovi i Vrhovni šerijatski sud pri Vrhovnom sudu Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Slijedom ove odluke sve spise, arhivu, upisnike, inventar i kancelarijski materijal šerijatskih sudova preuzeli su državni sreski sudovi, dok je od Vrhovnog šerijatskog suda isti materijal i preostale obaveze preuzeo Vrhovni sud Bosne i Hercegovine. Slična sudbina je zadesila sidžile (upisnike na turskome jeziku) kao i druge isprave i dokumentaciju šerijatskih sudova koji su predati Ministarstvu pravosuđa Narodne Republike Bosne i Hercegovine, dok su službenici i drugo osoblje prešli raditi, uglavnom u narodnim sudovima. Zakonom o ukidanju šerijatskih sudova, normativno gledano, šerijatsko pravo prestaje biti pozitivno pravo u novoj Jugoslaviji. Ipak, ono i dalje utiče na ponašanje muslimana, posebno u porodičnoj sferi, ali gubi državni status. Šerijatsko pravo i šerijatski sudovi su u Kraljevini SHS, te u periodu vladanja Austro-Ugarske primjenjivani kao personalno pravo regulirajući porodične odnose muslimana, kao i nasljedne, bračne i vakufske odnose. Zakon o zabrani nošenja zara i feredže iz 1950. godine,⁷ posebno je negativno pogodio muslimanske mase, zbog ciničkog objašnjenja razloga njegovog donošenja od strane države. U obrazloženju se navodi da je cilj ovog zakona otklanjanje potčinjenosti i kulturne zaostalosti žene-muslimanke, te da se i muslimanki pruži pravo na tekovine Narodno-oslobodilačke borbe u smislu pune ravnopravnosti učešća u društvenom životu i socijalističkoj izgradnji zemlje. Zakon je predviđao i oštre sankcije za nepoštivanje i nesprovođenje njegovih odredbi, a one su se kretale u rasponu od 20 000 dinara do dvije godine zatvora. Ovo su bile neviđene kazne za uživaoc osnovnih ljudskih prava i nedopustivo skrnavljenje privatnog načina života, jer je socijalističko društvo religiju smatralo jednim od opasnih klasnih neprijatelja. Unatoč svemu tome postojao je snažan otpor u najširim muslimanskim slojevima

6 Službeni list Narodne Republike Bosne i hercegovine, broj 10, god. II, Sarajevo, 6 mart 1946., str. 1 (Vidi u knjizi Narodna vlada Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1945 - 1948. Zapisnici, Arhiv Bosne i Hercegovine, sarajevo, 1985., str. 44)

7 Službeni list narodne republike Bosne i Hercegovine, broj 32, god. VI, Sarajevo, oktobar, 1950., str. 427

protiv skidanja zara i feredže kao prepoznatljivog islamskog obilježja. No, islamska ulema tog vremena, na čelu sa reisu-l-ulemom Džemaludinom ef. Čauševićem, a kasnije i reisom Ibrahim ef. Fejićem⁸, svjesni posljedica koje bi mogle proisteći neprihvatanjem preporuka države u vezi sa pokrivanjem muslimanki, iznose mišljenje da se žena – muslimanka mora prvenstveno obrazovati i kao takva djelovati u svom društvenom okruženju, a da zar i feredža nisu prioritetni u ovom trenutku, jer i u islamskome svijetu nisu sve žene pokrivene. Slične preporuke su došle i sa nivoa najviših institucija Islamske zajednice u FNR Jugoslaviji. Država je putem tamošnjih medija i štampe u okviru IZ-e vršila kampanju opravdanosti svih donesenih zakona i predloženih mjera, a koje su se ticale svih segmenata Šerijata kod muslimana. Čak su i neki muslimanski autori objavljivali namjenske tekstove kako bi potkrijepili stavove državnih vlasti i kako bi oni kod muslimana laganije bili prihvaćeni. Kao posljedica ovih diskriminatorskih zakona oko 200 000 muslimanki je tih godina prestalo nositi zar i feredžu.⁹ Bez sumnje, ovo je predstavljalo flagrantno kršenje ljudskih prava na koje se oglašavala vlast i državni aparat, jer je u socijalističkoj ideologiji koju je prihvatila nova Jugoslavija *borba protiv religije bila legitimna*.

Ukidanjem šerijatskih sudova i prestankom važenja šerijatskog prava kao pozitivnog prava u životu muslimana, ono prelazi iz državnopravnog u vjersko-etičko područje. Islam je sveden na religiju koja se iskazuje u privatnoj sferi, što bitno mijenja njegovu društvenu poziciju. Od sada, nakon donošenja zakona, pravna sankcija se zamjenjuje moralnom sankcijom. To je degradacija i svjesna redukcija šerijatskog prava. On u realnoj kur'anskoj formi treba da djeluje na kompletno društvo i pojedinca, i pravno i moralno, i na državu, obrazovanje, trgovinu. Mada je veza između Šerijata i morala naraskidiva, ipak islamski pravnici su napravili razliku između privatne i javne moralnosti. Pod privatnom moralnošću podrazumijevamo obaveze čovjeka prema Bogu, a javna moralnost podrazumijeva odnos prema ljudima i sve druge oblike društvenog ponašanja. Ipak, sve pomenute obaveze, bile privatne ili javne, podložne su moralnoj ocjeni i kritici. Uslijed pomenutih zakona dolazi do transformacije šerijatskih normi iz propisa pozitivnog prava u propise vjerske discipline. Jedino mjesto gdje su se na neki način mogle, iole, ostvarivati šerijatske norme društvenog karaktera, bilo je Islamska zajednica, a shodno njenoj obavezi da u svakodnevnom djelovanju i radu treba primjenjivati šerijatsko-islamske norme ponašanja. U okviru ovih djelatnosti to su bili vjerski obredi koji nisu imali praktičnih pravnih posljedica.

Dakle, iz priloženog se može zaključiti da se šerijatsko pravo planski i organizirano od strane državnog aparata svelo na propise o obredoslovlju, odnosno na ono što nazivamo ljudskim obavezama prema Bogu, a taj dio ima najveći značaj za muslimane koji žive u sekularnoj državi. Na kraju, postavlja se pitanja šta je i koliko ostalo od šerijatskog prava kod muslimana

8 Nastupni govor reis ul uleme Islamske zajednice u FNRJ Ibrahima ef. Fejića, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ, broj 1-3, god. I, Sarajevo, 1950., str. 20

9 Milišić, S., Emancipacije muslimanske žene u Bosni i Hercegovini, str. 142

i da li on još ima utjecaja na njihov životni put.

Činjenica je da dokle god šerijatsko-pravna norma utiče na ponašanje ljudi, bez obzira na jačinu i raširenost, ona živi, i mi možemo govoriti o društvenoj ulozi šerijatskog prava.

